PROF. I. LUPAŞ
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

UN EPISOD ISTORIC
DIN ANUL 1917

BUCUREŞTI
::: 1 9 3 2 :::

www.dacoromanica.ro

PROF. I. LUPAŞ
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

UN EPISOD ISTORIC
DIN ANUL 1917

BUCUREŞTI
::: 1 9 3 2 :::

www.dacoromanica.ro

UN EPISOD ISTORIC

DIN ANUL 1917

I

„VERITAS VINCIT"

La sfârșitul anului 1930 au ieșit la iveală câteva documente de interes netăgăduit pentru cunoașterea acțiunii întreprinse la 1917 cu scop de a pregăti terenul pentru alipirea României la Puterile Centrale sau prin înlocuirea Regelui Ferdinand cu un Arhiduce din dinastia habsburgică sau prin proclamarea unui fiu al împăratului Wilhelm II ca Rege al României.

Episodul acesta era cunoscut, în linii generale, din scrierea d-lui Constantin Kirițescu, premiată de Academia Română. Lipsiau însă informațiunile documentare sigure, cu ajutorul cărora să se poată controla în amănunte expunerea resumativă dintr'o carte de sinteză ca cea menționată mai sus, în care se amintea doar că „în vara anului 1917 Stere a fost la Berlin și la marele cartier german, și a predat conducătorilor politicei germane un memoriu, în care expunea vederile lui asupra noii orientări politice a României".

Textul acestui memoriu datat din Aprilie 1917, *precum și al altui memoriu* „dictat în Mai" *acelaș an fiind publicat la 1930 împreună cu două însemnări autografe ale d-lui Alexandru Vaida, fără ca acestea să fi fost contestate, era dată oricui putința nu numai să controleze, ci chiar să întregească esențial informația sumară din valoroasa publicație* Istoria războiului pentru întregirea României 1916—1919.

In memoriul d-lui Stere se cuprinde propunerea făcută Puterilor Centrale pentru detronarea dinastiei române și anexarea României la Austro-Ungaria. Capitolul 3 al acestui memoriu preconizează soluționarea problemei române astfel : „Fie că Ro-

www.dacoromanica.ro

mânia intră cu cele două Puteri imperiale într'o combinație economică și politică în genul Europei Centrale, fie că formează o unitate reală cu una din aceste Puteri, alegând de pildă pe M. Sa Împăratul Austriei ca Rege al României, atât pentru România, cât și pentru Puterile Centrale o astfel de soluțiune este în orice caz de preferat desmembrării țării. In acest din urmă caz țara ar deveni ușor o pradă a panrusismului. Legătura cu Austria se poate stabili mai ușor *grație situației geografice și grație faptului, că s'ar simplifica astfel soluționarea chestiunii polone. Important este și faptul, că unirea cu Austria ar desarma pentru totdeauna iredenta română în Ungaria. Pentru realizarea ideii — în caz când această soluție ar fi acceptată de Puterile Centrale, — nu trebue să se aștepte încheierea păcii generale. Dacă Moldova va fi liberată de Ruși, se va putea institui un guvern provizoriu, ca* să proclame detronarea actualei dinastii *și, în conformitate cu tradițiile țării, să se supună* alegerea noii dinastii unui plebiscit".

Iar însemnarea autografă a d-lui Vaida oferă amănunte

Scris de C Stere în l. franceză.
Tradus de Victor Beldiman, revizuit și
modificat spre uzul austriac de nobilele-
Tonul de stat Bn. von dem Busche.
La Viena a primit un exemplar cont Czernin.
Polzer, șeful cab. Aprilie 1917 ministrului Bn Beck.
una pres. în retragere, Exc R. Riedl.
Eu iam dat 1 exemplar lui V. Pontescu 1 lui
Pater Schmidt. (în Berlin a împărțit Stere celor
în drept între ei l. Ludendorff.
(martie 191-)

Însemnarea autografă a d-lui Al. Vaida din Martie 1917

extrem de prețioase și concludente cu privire la felul, cum a fost memoriul acesta „scris de Stere, în limba franceză", apoi „tradus în limba germană de Victor Beldiman", revizuit și modificat pentru uzul austriac de Baronul von dem Busche, dat Contelui Czernin, Polzer, Baronului Beck, etc. Insuș d. Vaida a ținut să transmită posterității informațiunea că și d-sa a participat la răspândirea memoriului din chestiune dând „1 exemplar lui Victor Pontescu, 1 lui Pater Schmidt", *câtă vreme* „în Berlin a împărțit Stere celor în drept, între ei lui Ludendorff". *Era deci o acțiune susținută, bine chibzuită și, în împrejurările de atunci, fără îndoială, explicabilă din partea celor inițiați, cari înțelegeau să-și distribue chiar dela început rolurile ostenind pentru pregătirea terenului — unii la Viena, alții la Berlin.*

Este de cea mai mare valoare indicațiunea cronologică dată de d. Vaida într'o paranteză : „în Martie 1917", *precizând*

www.dacoromanica.ro

astfel că d-sa cunoștea cuprinsul și tendințele acestui memoriu chiar înainte de luna Aprilie, de când este datată traducerea germană a memoriului Stere.

Asupra acestui „terminus ante quem" *vom reveni ceva mai târziu. Acum ne mulțumim a constata, că în temeiul acestor dovezi documentare nu numai contemporane, dar unele chiar anterioare evenimentului, precum și în baza literaturii istorice respective, scriitorul acestor rânduri, care tocmai atunci pregătea materialul pentru ediția a VIII-a a manualului de* Istoria Românilor, *în convingerea că face un serviciu adevărului istoric, contribuind cu un amănunt prea interesant la cunoașterea frământărilor sufletești din timpul Regelui Ferdinand, a înregistrat într'o singură propoziție faptul acesta, abținându-se dela orice apreciere sau caracterizare subiectivă. (cf. I. Lupaș,* Istoria Românilor *ed. VIII. București. Socec & Co. 1931 pag. 340).*

Pentru aceasta i s'a adus din partea d-lui Alexandru Vaida prin ziare învinuirea de calomnie, învinuire cu totul gratuită, întrucât constatarea simplă a unui fapt istoric nu a putut și nu va putea fi calificată niciodată drept calomnie.

II.

Propunerile din memoriul Stere sunt aproape total lipsite de nota originalității. Ioan Maiorescu făcea la Frankfurt, în toamna anului 1848, ministrului de externe Schmerling și Arhiducelui Ioan de Austria, „Reichsverweserul" imperiului german, o propunere similară cerând unirea Bucovinei, Moldovei, Țării Românești și a Transilvaniei „într'un Regat, România, cu Principe austriac, sub suzeranitatea Germaniei" *și motivând la fel :* Să nu ajungă gurile Dunării în posesiune rusească !

Aflăm că însuș răposatul Nicolae Filipescu ar fi fost câtva timp aderent al unei soluțiuni austrofile. Cel puțin așa ne asigură d. Vaida în memoriul său „dictat în Mai 1917" *relatând că în două rânduri (la 1912 și 1913) s'ar fi exprimat,—întâi față de Aurel Popovici, a 2-a oară față de Alexandru Vaida,—că fiind și Francisc Iosif și Regele Carol „înaintați în vârstă, ar trebui să se facă pregătiri pentru ca după urcarea pe tron a celor doi moștenitori, România să fie alipită pentru totdeauna Austro-Ungariei atât din punct de vedere al dreptului public, cât și al celui militar și economic, cu garanția Germaniei. Numai în modul acesta România întreagă ar putea găsi un scut definitiv împotriva Rusiei".*

A calomniat d. Vaida memoria lui Nicolae Filipescu relatând această efemeră concepție politică a lui în cuprinsul memoriului din Mai 1917? Nu i-a trecut nimănui prin gând să afirme așa ceva, cu toate că din citatul memoriu lipsește dovada.

Austrofilia excesivă a d-lui Vaida nu a fost trasă de nimeni la îndoială. Nici chiar de d-sa. Dacă în vara sau toamna anului

www.dacoromanica.ro

1918 a dispus de suficientă elasticitate, spre a face o rapidă schimbare de front trecând teafăr din tabăra învinșilor la prasnicul învingătorilor, nu e nici o calomnie a înregistra faptul, pe care nu-l poate nimenea tăgădui. De curând s'a publicat o amintire a fostului cancelar austriac Dr. Karl Renner (Eine Erinnerung an das unterirdische Habsburgerreich), în care acesta vorbește prietenului său Vaida despre „ideile lor comune", anterioare prăbușirii Habsburgilor. Iar la sfârșit adaugă în ton de melancolie : „mi-a fost hărăzită peripeția tragică, *să întâlnesc la masa desbaterilor dela St. Germain pe vechiul meu prieten Vaida,* eu pe partea celor învinși, iar el în cercul învingătorilor"...

Nu cumva e și amintirea aceasta susceptibilă de calificativul calomnie ? Ori, când într'un articol festiv al revistei clujene Societatea de mâine *i se aduce d-lui Vaida lauda meritată, că în chestiuni politice deținea* „destoinicia oscilațiunilor maxime", *însemnează iarăș că autorul acestui articol ar fi avut intenția să calomnieze pe prietenul de odinioară al doctorului Karl Renner?*

Intreagă atitudinea politică a d-lui Vaida, și înainte și după războiu, a fost predominată de o incontestabilă tendință austrofilă, căreia nu a lipsit a-i da adeseori expresiune puternică, dar inoportună.

Ar fi să pun la încercări prea grele atențiunea cititorului, stăruind asupra acestui punct. Cine dorește să afle tot ce a făcut sau a încercat să facă d. Vaida în interesul apropierii României de Puterile Centrale, nu are decât să citească memoriul d-sale și va fi deplin edificat.

Adevărat că materialul acestui memoriu se întinde numai până în vara anului 1916, odată cu intrarea României în războiu când „evenimentele și-au luat cursul lor fatal" S'ar putea deci presupune, că d. Vaida s'a resemnat să aștepte desfășurarea acestui „curs fatal" pe câmpul de luptă, unde cei mai buni fii ai neamului aduceau cu entusiasm sacrificiul de sânge pentru desrobirea fraților din ghiarele pajurei bicefale. Dar nu s'a întâmplat așa.

III

Miercuri, în ziua de 30 August 1916, apărea în ziarul „Reichspost" *din Viena un violent articol despre „Declararea de războiu a României" și atitudinea „Românilor din monarhie". Articolul era semnat de* Dr. Alexander von Vajda, *care nu voia nici de cum să renunțe la ideea sa favorită de a vedea România alăturată monarhiei austro-ungare și încheia cu imprecațiunea uimitoare, că „autorul acestei catastrofe (declararea războiului împotriva Austro-Ungariei)* va fi desigur lovit de blestemul viitoarelor generații românești". *(Den Urheber dieser Katastrophe wird gewiss der Fluch der künftigen rumänischen Generationen treffen). Iată pornirea austrofilă nestăpânită, iată ideile și aspirațiunile politi-*

www.dacoromanica.ro

ce ale d-lui Alexandru Vaida în clipa, când Regele Ferdinand a dat ordin oștirii române, să treacă munții pentru desrobirea fraților din Transilvania!

La 15 Septemvrie 1916 Domnul „Dr. A. von Vaida" publicând în revista „Oesterreichische Rundschau" *un articol despre* Românii Austro-Ungariei *(Oesterreich-Ungarns Rumänen), după ce repetă și variază afirmațiunile din Reichspost, face destăinuirea prețioasă că „cei mai prevăzători și mai energici conducători ai Românilor din Ungaria și din Bucovina nu au lipsit a întreprinde tot ce le-a stat în putință pentru a determina în București un astfel de curent, care să fi adus România în situația de a intra în războiu de partea Puterilor Centrale sau de a păstra cel puțin o neutralitate loială față de ele. Dar toate stăruințele lor au rămas zadarnice. Nimic nu poate însă* sgudui credința noastră, *că tocmai în interesul României e indicată nu distrugerea monarhiei habsburgice, ci întărirea ei plină de vigoare și strânsa* atașare a Regatului român la ea. *Căci, fără această monarhie puternică la spate, România nu-și va putea evita destinul fatal de a fi sacrificată pentru totdeauna bunului plac și capriciilor Rusiei. Credincios acestei convingeri, elementul cel bun și sănătos al poporului nostru a rămas acasă, la datorie și tradițiile sale, moștenite dela înaintași, strălucesc acum cu atât mai purificate. Și e* înălțător *pentru noi,* Românii habsburgici, *că în aceste timpuri așa de grele, cu toate luptele vechi, se pronunță chiar și din parte maghiară o judecată dreaptă față de poporul nostru" (ermangelten denn auch gerade die einsichtsvollsten und energischesten Führer der Rumänen in Ungarn und der Bukowina nicht, alles, was in ihren Kräften lag, zu unternehmen, um auf die Stimmung in Bukarest in dem Sinne zu wirken, dass Rumänien an der Seite der Zentralmächte die Waffen ergreife oder uns gegenüber zumindest eine loyale Neutralität bewahre. Das war freilich leider vergebens.* Nichts kann aber unseren Glauben erschüttern, dass gerade im Interesse der Zukunft Rumäniens nicht die Vernichtung der habsburgischen Monarchie, sondern ihre machtvolle Erstarkung und der enge Anschluss des Königreiches an sie gelegen sein würde. *Denn ohne diese starke Monarchie im Rücken würde Rumänien dem Schicksal nicht zu entgehen vermögen, für immer dem Belieben und der Willkür Russlands preisgegeben zu sein. Diesen Überzeugungen getreu, blieb das gute und gesunde Element unseres Volkes zu Hause auf Posten, und seine von den Altvordern überkommenen Traditionen erstrahlen nunmehr um so geläuterter.* Und es ist erhebend für uns habsburgische Rumänen, *wenn in diesen so schweren Zeiten gerade auch von magyarischer Seite, trotz der alten Kämpfe, unserem Volke gegenüber gerecht geurteilt wird).*

www.dacoromanica.ro

Cine erau conducătorii aceia „einsichitsvollste" și „energischeste Führer" — se știe. Merită relevat și felul, cum asemăna d. Vaida pe Ardelenii trecuți în Regat cu niște „fructe viermănoase, pe cari pomul sănătos le-a scuturat de pe crengile sale înainte de a se coace. Astfel au căzut de pe pomul sănătos al poporului român din monarhie chiar la începutul războiului mondial toate elementele românești, cari n'au fost în stare să treacă proba de foc a credinței față de stat și dinastie" (Die wurmstichigen Früchte schüttelt der gesunde Baum vor der Reife als Fallobst von sich. So fielen auch vom gesunden Stamm des rumänischen Volkes der Monarchie alle jene Elemente gleich am Anfang des Weltkrieges ab, deren Staats — und dynastische Treue der Feuerprobe nicht standhielt cf. Oesterreichische Rundschau *1916 p. 247—8).*

Cine erau aceste „fructe viermănoase" — iarăș se știe ! !

Asemenea manifestări provocau în opinia publică românească o explicabilă revoltă, după cum provocase și faimosul interview al d-lui Vaida de la începutul războiului, când își permitea să spună că d-sa nu admite ca Regatul României „să rămână indiferent sau chiar să ia armele alături de Rusia contra Monarhiei".

IV

Intr'un articol din „Neamul Românesc" dela 3 August 1914, d. N. Iorga scria cu simpatie despre „cei cari au tăcut", *prevestind ceeace nu era să se întâmple după încheierea războiului :*

... „Va fi liniște și se vor face socotelile. Nu zic că vom ținea nâcaz acelor, cari și-au pus trâmbița loialismului (austriac) la gură. Poate că au greșit numai ; poate vor recunoaște și ei că au greșit. Dar ne vom aduce aminte, emoționați, cu adâncă recunoștință, de ceilalți : de aceia cari au tăcut. *Căci mai mult n'am cerut, dar aceasta — s'o știți ! — am așteptat-o !"*

Iar în numărul următor, într'un articol intitulat „Ziua lui Mangra" *scria d. Iorga vădit îndurerat că „intimul lui Tisza" tace : „De ce ne-ar chema supt steag austriac ținut de mâni maghiare, când „Voevodul" românesc Vaida ne-a chemat de mult ca orice Aurel Onciul bucovinean ? Mangra tace, meditează — și bucuros râde de nestatornicia lucrurilor omenești. Iar, în ce mă privește pe mine măcar, cred că rău am procedat cu Mangra (alungându-l din Academie). Omul avea un singur defect : că a fost mai inteligent și a luat-o mai de dimineață. Făcuse invidioși poate... Să-l primim deci la Academie, să-l chemăm, să ne scuzăm !". Iar ziaristul D. Tomescu făcea cu 11 zile mai târziu într'un articol intitulat „Atitudinea României" următoarele reflexiuni juste cu privire la sugestiunile d-lor Stere și Vaida: „Printr'o lungă și întortochiată serie de articole, d-l C. Stere ne povățuește să mergem cu Austria împotriva Rusiei, ră-*

www.dacoromanica.ro

mânând ca mai la urmă să facem și politica cea mare a intereselor noastre naționale. D-l Alexandru Vaida-Voevod, prin două sau trei interviewuri determinate de motive, pe care nici măcar nu încercăm să le ghicim, caută să ne împingă sub steagul odios al monarhiei habsburgice, a cărui pânză poate foarte bine să adăpostească semețul vis de apropiată hegemonie maghiară, — pe care contele Tisza vrea să-l ducă azi la biruință în mijlocul celor din urmă luciri crepusculare ale unui Stat artificial, ajuns acum în ceasul nesfârșit de trist al unei totale asfințiri — dar niciodată steagul acela nu va putea să-și întindă pânza atât de mult, încât să poată adăposti sub fâlfăirea lui și războiul României, care nu poate fi decât un mare și decisiv război național". („Atitudini politice și literare". Craiova pag. 9—10).

D. Alexandru Vaida nu a înțeles, nici după intrarea oștirii române în hora de foc a războiului întregirii și desrobirii noastre naționale, să-și impună tăcerea așteptată de opinia publică românească drept un minim sacrificiu din partea „celor mai prevăzători și mai energici" conducători ai „Românilor habsburgici"...

După astfel de manifestări publicistice, mai poate fi îndoială, că la începutul anului 1917, când apropiata biruință definitivă a Puterilor Centrale părea multor „mitteleuropeni" indiscutabilă, d. Vaida, ale cărui dese călătorii între Viena și Berlin sunt atestate pentru timpul acela și în memoriile fostului ministru ungar Kristoffi, să fi luat contact cu Stere și cu Beldiman, despre care spune de altfel și în memoriul său că mijlocise de mai înainte întrevederi ale lui Aurel Popovici și ale d-sale cu „Excelența Sa" d. Zimmermann la Berlin? Adevărat că și baronul von dem Busche își împlinea datoria recomandându-i călduros cancelarului german, spre a-i primi cât mai bine și a examina temeinic propunerile lor („Ich kann daher nur dringendst empfehlen die Herren bestens zu empfangen und sich eingehend mit ihren Vorschlägen zu befassen").

Credința în puterea de viață și de resistență a Austriei mai era încă și la sfârșitul anului 1917 atât de „nesguduită", încât d. Stere se simțea îndemnat să citeze într'un articol al său din Octomvrie opinia francezului D. Estournelles de Constant : *„Să considerăm existența Austro-Ungariei nu ca o agonie, ci ca o auroră; ca un început de unire europeană; și să nu vedem în așa zisa mare politică a desmembrării și a cuceririi decât o aventură și o noapte fără fund". (C. Stere, Marele război și politica României, București 1918, p. 181).*

Nu aducem nimănui nici un fel de acuzație pentru aceasta. Nu judecăm, ci restabilim faptele, pe cari nu ne îngăduim a le examina și interpreta prin prisma preocupărilor prezentului, ci exclusiv în lumina împrejurărilor, sub povara și presiunea cărora s'au produs. D. Vaida nu era singurul, care mărturisea „credința

www.dacoromanica.ro

nesguduită" în puterea de viață a monarhiei habsburgice și în necesitatea de a se atașà toți Românii la ea. Erau încă destui alții de aceeaș credință, fără să fi avut însă îndrăsneala de a o mărturisi pe cale publicistică și de a o propaga cu atâta stăruință și energie ca dânsul.

Nu prea înțeleg, pentru ce vrea d. Vaida să apară acum în ochii mulțimii altfel de cum s'a manifestat aevea în cursul războiului. Era mai demn și mai potrivit să fi mărturisit și d-sa, cu noi cu toți împreună, fără nici un înconjur: iubiți contemporani, nu am fost nici erou, nici „spărgător de granițì", căci dacă eram, nu aș mai face azi umbră pământului, ci mi-aș dormi somnul de veci în taina vre-unuia dintre mormintele risipite pe atâtea câmpuri de luptă, unde își așteaptă învierea cea de obște sutele de mii de veritabili eroi și mucenici ai întregirii noastre naționale, eroi a căror jertfă supremă nu am știut s'o cinstesc totdeauna după cuviință.

V

In deosebi intervenția d-lui Vaida pe lângă prietenul său dr. Funder, directorul ziarului „Reichspost" *din Viena, și pe lângă contele Czernin solicitând cunoscutele declarații recente, pare mai curând menită a-l micșora decât a-l reabilita, cum ar dori d-sa. In zadar se amăgește a crede, că declarațiile celor doi politiciani vienezi ar avea caracterul unor „documente sdrobitoare", cu ajutorul cărora s'ar putea „rectifica erezìile istorice ale d-lui Lupaș", cum binevoește a se exprima d-sa cu eleganța-i arhicunoscută.*

Să avem iertare, domnule Vaida! Nu am căzut în nici un fel de erezie. Tot ce am făcut în chestiunea aceasta, se reduce la comprimarea cuprinsului unor documente istorice, necontestate de nimeni, — *nici chiar de d-ta — într'o singură frază de câteva rânduri.*

Afirmațiunea de la pagina 340 a cărții mele nu este răsturnată, ci tocmai dimpotrivă e întărită acum și prin declarațiile d-lor Czernin și Funder, cari ambii constată că la 1917 „au existat în mod trecător asemenea planuri", *dar că la „discuții intime" asupra lor cu reprezentanții Puterilor Centrale, d. Vaida nu a participat. Așa ceva nu s'a afirmat nici în cartea mea. Căci ar fi fost cu neputință de susținut o astfel de afirmațiune din partea cuiva care știa, că d. Vaida nefiind la 1917 cetățean al Regatului Român, era lipsit de calitatea de a putea participa în numele acestuia la discuțiuni intime cu reprezentanții Puterilor Centrale.*

Face, în orice caz, impresie foarte ciudată lămurirea doctorului Funder : „Contele Czernin a fost de părere că e mai bine *să comunice întregul adevăr"... De aci s'ar putea deduce, că i s'ar fi făcut contelui și* oarecari sugestii *de a nu-l comunica întreg. Onoare lui, că nu și-a plecat urechia, ci le-a respins* a limine !

www.dacoromanica.ro

Dar unde contele Czernin face încercarea neisbutită Aethiopem lavare, *devine deadreptul comic. El* crede *anume — așa declară în partea finală — din felul cum au fost discutate aceste afaceri la timpul lor, de a putea fi sigur din partea sa, că* d. Vaida nici n'ar fi putut fi în situația măcar să afle ceva despre aceste planuri !!!

Așa dar, contele Czernin crede *ceva, dar* nu știe ori se face a nu ști nimic sigur *în chestiunea, care-l privește pe d. Vaida personal. Credința subiectivă a contelui Czernin ne interesează foarte puțin. Înțelegem prea bine că el, în calitate de fost ministru de externe al unui imperiu în agonie, va fi avut gânduri mult mai grele și mai absorbitoare decât să-i fi rămas timpul necesar, spre a urmări cu atențiune* toate *peripețiile diplomatice ale acțiunii d-lui Stere, pe care — după cum aflăm dintr'o însemnare dela 22 Aprilie 1917 a decedatului Marghiloman — Czernin l-a primit la început* foarte rău *întâmpinându-l cu riposta ignitoare : „Nu avem nimic de văzut cu un popor, care nu-și ține angajamentele".*

Chiar admițând, că ar fi urmărit cu cea mai încordată atențiune tentativele diplomatice ale d-lui Stere, nici atunci nu ar putea să aibă declarația lui Czernin vre-o valoare documentară, fiind ea făcută la 15 ani *după consumarea faptelor. Dacă ar fi cunoscut Czernin autografele d-lui Vaida din Martie și Mai 1917, presupun că nu ar fi consimțit cu redactarea părții finale a declarației în felul, cum a fost reprodusă în ziare. Iar când va ajunge să le cunoască — dacă va mai ajunge vreodată — va fi impresionat penibil și, chemându-l pe d. Funder, va fi în drept să-l întrebe : Domnule doctor, cum ai venit d-ta să-mi storci declarația într'o chestiune, pe care eu* nu o cunosc decât per summos apices, câtă vreme d. Vaida o cunoștea în amănunte de acum 15 ani ? *Intrebarea ar putea fi destul de neplăcută și pentru dr. Funder și pentru dr. Vaida.*

VI.

Îndoiala metodică, necesară oricărei cercetări critice privitoare la valoarea vre-unui isvor istoric, ne impune deci, să primim cu rezerva cuvenită partea finală a declarației contelui Czernin, mai ales că nici autorul nu afirmă, *ci numai* crede *a fi sigur că d. Vaida nu ar fi putut fi în situația de a avea cunoștință de planul lui Stere-Beldiman.*

Suntem însă noi în situația de a ne putea adresa, în chestiunea aceasta, unui isvor cu mult mai sigur și mai autentic, unui martor clasic, am putea spune. Și martorul acesta este însuși d. Alexandru Vaida, căruia istoriografia noastră trebue să-i fie profund recunoscătoare, că i-a dat putința, să restabilească, cu ajutorul celor două memorii și al celor două însemnări autografe ale d-sale, întreg adevărul cu privire la proiectul de anexare a României la Austria.

www.dacoromanica.ro

Faptul că întâia însemnare autografă a d-lui Vaida poartă o dată anterioară (în Martie 1917) datei din fruntea memoriului Stere tradus în limba germană numai în Aprilie 1917 — este concludent pentru intenția, din care a isvorît notița însași. Autorul ei va fi crezut că e bine să se știe mai târziu, în certe împrejurări, cât de exact fusese dânsul informat și inițiat în toate tainele elaborării, traducerii, revizuirii, modificării și distribuirii acestui memoriu.

Ori nu este admisibil, ca d. Vaida să fi luat asupra sa rolul de a distribui însuși cele două exemplare din memoriu, dacă nu i-ar fi cunoscut în prealabil cuprinsul și nu ar fi fost de acord cu tendințele lui. Atâta nepăsare, într'o chestiune de importanță vitală pentru neamul și statul român, nu se poate atribui unui om politic cu legăturile, pe cari le avea d-sa atât la Viena, cât și la Berlin.

Și mai importantă decât însemnarea scrisă pe memoriul Stere, este aceea — tot autografă — care însoțește textul memoriului Vaida și are următorul cuprins : „Dictat în Mai 1917. Intrebuințat Iunie-August. Contribuit la statorirea reputației bune a lui Marghiloman și Stere, respective la încrederea Nemților față de ei, prin Excelența Redl".

Die Ereignisse nahmen dann ihren verhängnisvollen Lauf. Es möge der objektiven Geschichtsforschung der Zukunft festzustellen anheimgestellt bleiben, inwieferne den Grafen T i s z a die Schuld an der Entfachung des Weltkrieges und an der Provozierung der Katastrophe Rumäniens, die gleichzeitig auch eine Katastrophe Siebenbürgens war, trifft.

Dictat in Mai 1917
Intrebuințat Iunie . August.
Contribuit la statorirea Reputației
bune a lui Marghiloman și Stere
respective la încrederea nemților
față de ei prin Exc Redl

Însemnarea autografă a d-lui Al. Vaida din Mai—August 1917

Din aceste sumare date cronologice resultă că după insuccesul, întâmpinat de Stere în Aprilie din partea Austriacilor, ar fi fost nevoe de cineva, care să-l recomande Nemților și pe el și pe

www.dacoromanica.ro

Marghiloman. Acest rol și l-a asumat autorul memoriului „dictat în Mai 1917". Cu deplină isbândă. Căci, după propria lui mărturisire, cuprinsul bogat și interesant al memoriului a „contribuit *la stabilirea unei* bune reputații" *politice pentru* Marghiloman *și* Stere, *trezind în acelaș timp* încrederea Nemților *într'înșii. Aceasta rezultă cu deplină certitudine dintr'o interpretare istorică serioasă a celor două autografe ale d-lui Vaida. Oricât de laconice ar fi ele în aparență, cuprinsul lor sporește în valoare documentară cu atât mai mult, cu cât se face încercarea obiectivă de a le așeza în legătura lor firească incontestabilă atât cu antecedențele, cât și cu consecințele lor și mai ales cu felul, cum s'a manifestat autorul lor în domeniul publicistic și în cel politic militant atât înainte, cât și după războiu. In punctul acesta mai e mult de spus și de analizat. Dar numai dacă și când împrejurările ne vor impune o analiză mai amănunțită, vom reveni asupra chestiunii, spre a ne împlini datoria în serviciul adevărului istoric. E un principiu cardinal al interpretării istorice, că* nici o chestiune de amănunt nu poate fi înțeleasă, nici explicată fără cunoașterea întregului complex de antecedențe și consecințe, *în care se cere a fi încadrată. Adevărat că analiza motivelor sufletești ale unei acțiuni istorice e o problemă destul de dificilă, care nu poate fi nici ea lămurită fără pătrunderea psihologică a situației generale, în care s'a produs, și a factorilor personali, cari au contribuit la geneza și la desfășurarea ei.*

VII.

În cele precedente am dat elementele necesare, cu ajutorul cărora e în stare ori cine să aducă însemnările autografe din Martie și Mai—August 1917, — deci tocmai din timpul desfășurării acțiunii d-lui Stere, — într'o firească legătură organică cu toate peripețiile acestei acțiuni. In momentul când d. Vaida va reuși să dovedească — ceeace deocamdată pare cu neputință de dovedit — că nu d-sa a scris aceste două autografe și că ele sunt apocrife, iată, declar că voiu fi cel dintâi, care mă voiu grăbi să fac cuvenita rectificare și să regret că d. Vaida a întârziat, în paguba d-sale și a adevărului istoric, atât de mult cu dovada, pe care ar fi fost dator să o producă în clipa, când autografele sale au fost date publicității în facsimile. *Până atunci să ne permită însă a-l considera ca pe un sprijinitor al acțiunii d-lui Stere, chiar ca pe unul dintre secundanții acestuia și ai răposatului Marghiloman.*

Această constatare, măgulitoare pentru iscusința diplomatică a d-lui Vaida, e verificată acum și prin ceeace spune dr. Funder în scrisoarea sa, anume că la Berlin Stere a reușit să găsească sprijin pentru planul detronării și că Nemții s'au arătat mai târziu „indispuși din cauza abandonării acestui plan", dar au fost nevoiți să cedeze Austriei și „proectul care s'a ivit ocazional de a

www.dacoromanica.ro

institui ca regent un fiu mai tânăr al împăratului Wilhelm, nu mai putea fi încercat cu şanse serioase". Tot prin declaraţia lui Funder se confirmă faptul, că Czernin devenise şi el în timpul păcii dela Brest-Litowsk un sprijinitor al planului menţionat, abandonând atitudinea respingătoare din Aprilie.

Datele cronologice ale însemnării d-lui Vaida pot fi verificate, aproape lună de lună, şi prin notele politice *ale lui Marghiloman, care la 21 Mai 1917 reproducând o convorbire a sa cu Stere, încheie astfel : „Lucrul cel mai bun este unirea personală cu Austria. Împăratul sau fiul împăratului rege al României. Aşa blocul român — Ardeal-România Mare, — se va strânge".*

La 1 Iunie vorbind cu Titu Maiorescu, acesta i-a pledat cu multă căldură teza tatălui său Ioan Maiorescu. In sfârşit la 25 Iulie 1917, Marghiloman află dela Stere că memoriul a fost dus la cartierul general, apoi la Viena, că el preferă „anexiunea de cât să pierdem gurile Dunării *şi că nici odată nu se gândeşte la o soluţiune, care să n'aibă asentimentul Germaniei".*

VIII.

Dar d. Alex. Vaida — se ştie — nu i-a stat d-lui Stere în ajutor numai în chestiunea memoriului. L-a sfătuit şi îndemnat mai târziu, să scoată ziarul Lumina. *Există în privinţa aceasta alt martor clasic, însuşi d. Stere, care în Septemvrie 1922 făcea înaintea d-lor Pleşoianu, Lupu, Mihalache, Sever Dan ş. a. următoarea mărturisire de nepreţuit : „...eu personal sunt îndreptăţit să nu prea am încredere în fruntaşii partidului naţional. In Martie 1921, când eram atacat şi judecat cu atâta violenţă, doi oameni trebuia să vorbească :* Vaida *şi* Maniu. *Ei ştiau prea bine, că voiu tăcea. Datoria lor era să vorbească. Inainte de a scoate* Lumina, *am şovăit.* Cuvintele lui Vaida au fost hotărâtoare : „Domnule Stere, trebue să avem două oţele în foc. *Nu ştiu cum va ieşi neamul românesc din vâltoarea cumplită, în care i se hotărăşte destinul !". De altfel* Vaida şi Maniu, cari credeau că singura noastră scăpare în vremurile acelea era intrarea noastră în confederaţia austro-ungară, au mers până acolo, că au cerut, pentru mine, fără ştirea mea, audienţă la împărat. *Noroc că nu m'am dus. Altfel puteam fi foarte bine împuşcat, fără ca nici Vaida, nici Maniu să se găsească obligaţi de a vorbi, clarificând o realitate"... Nu ştim, să fi fost vreodată desminţită această declaraţie făcută acum 10 ani înaintea unor oameni, cari ţineau atât de mult la d-nii Vaida şi Maniu, încât nu vor fi lipsit a le comunica declaraţia d-lui Stere. Oare „audienţa la împărat" în ce scop o fi fost — dacă a fost — solicitată? De sigur, nu numai pentru a-l întreba de sănătate.*

D. Şeicaru, care s'a grăbit să publice această declaraţie la 15 Octomvrie 1922, ne mai ţinând seamă de comentarul, cu care o însoţise atunci, pare foarte îngrijorat acum de „rostul educaţiei

www.dacoromanica.ro

sufletești" a tineretului și formulează întrebarea : „Dacă în 1917 Alexandru Vaida a conspirat să lichideze tronul și țara, cum se face că în 1919 a fost președintele consiliului de miniștri?"... Cum se face? Răspunsul îl poate găsi în eroismul moral și în superioritatea intelectuală a Regelui Ferdinand, care a înțeles să-și urmeze cu admirabilă consecuență programul vieții și al domniei: de a se învinge pe sine însuș !

In ce privește educația sufletească a tineretului, să nu uite d. Șeicaru, că cea dintâi condiție în orice operă de educație este respectul adevărului. *Această condiție trebue să o îndeplinească, înainte de toate celelalte, învățământul istoric, a cărui menire esențială este tocmai aflarea și propoveduirea adevărului, fără nici un fel de considerație lăturalnică și efemeră, dacă adevărul faptelor istorice este, sau nu, pe placul cuiva pe care voia sorții sau îngăduința excesivă a contemporaneității l-a săltat la locuri mai presus de cele ce i s'ar fi cuvenit în limitele propriilor vrednicii și merite personale. Tocmai această condiție a lipsit și lipsește multora dintre cei alăptați la sânul otrăvit al politicianismului chesaro-crăesc din Viena, — cari nefiind în stare să contribue cu vre-o muncă positivă la consolidarea României întregite, s'au complăcut și se complac în rolul odios de luptători cu armele minciunii și de clevetitori ai țării acasă și în străinătate.*

Inregistrând în cartea mea un fapt istoric, întemeiat pe dovezi nesdruncinate până în timpul de față, sunt convins că nu am făcut „o faptă rea", cum afirmă d-sa, ci una bună, îndeplinindu-mi datoria de ostaș al adevărului, *potrivit vechiului îndemn :*

Istoric sunt, n'am frate,
N'am rudă, n'am vecin,
Stăpân mi-e adevărul,
Lui caut să mă'nchin.

*

Față de toate dovezile de întâia mână, înșirate în acest răspuns, întreb : ce valoare mai poate prezenta desmințirea șugubeață, evasivă și tardivă, a contelui Czernin ?

Cititorul obiectiv s'a convins, de sigur, din cuprinsul acestor pagini, că nici vorbă nu poate fi de vre-o calomnie în cartea mea și că ar fi deplin mulțumit oricare autor de scrieri istorice, dacă i-ar fi dată putința să aducă în sprijinul fiecărei fraze atâtea dovezi directe și indirecte, câte am putut aduce în sprijinul unei simple afirmațiuni de cinci rânduri dela pagina 340 a cărții mele.

IX.

P. S. — *Răspunsul pe care l-am dat în aceste pagini unui interview publicat de d. Alexandru Vaida în ziarul „Patria" din*

www.dacoromanica.ro

Cluj la 8 Martie, împreună cu declarațiile răposatului conte Czernin și Dr. Funder, — însoțite de comentariile D-sale agresive, — a trezit un viu răsunet în opinia publică, după cum pot constata din cuprinsul scrisorilor, ce am primit din diferite orașe ale țării.

Era de așteptat, ca răspunsul acesta să fie învrednicit și din partea d-lui Vaida de atențiunea cuvenită. Și a fost. I-a făcut chiar cinstea nemeritată de a-l „pertracta" într'un congres provincial al partidului, prezidat de D-sa la Cluj în ziua de 27 Martie. Mi s'a comunicat a doua zi, că d. Vaida s'ar fi îmblânzit considerabil; cu toate că nu a reușit a se desbăra deplin de inveteratul său obiceiu de-a profera invective, nu a mai cutezat să tragă la îndoială faptele dovedite tocmai pe temeiul unor mărturii clasice, emanate dela D-sa.

A treia zi (la 29 Martie) unul dintre colegi mi-a atras atenția că în organul oficios „Patria" se publică în întregime „exposeul" d-lui Vaida. Astfel am putut afla, cum D-sa încearcă acum a califica drept „glumă" un episod istoric foarte serios spunând între altele: „Ce mare om trebue, că aș fi fost eu atunci (la 1917), dacă puteam numai așa să detronez regii, ca d. Czernin să vină până la mine și probabil bătându-mă pe umăr, *să-mi zică: Ei, ce zici, cum să-l detronăm pe Regele Ferdinand (mare ilaritate), pe acel Rege Ferdinand, căruia eu i-am fost cel dintâi sfetnic în România Mare"?...*

Argumentul, pe care a intenționat oratorul să-l stoarcă din această atitudine sarcastică și ilariantă, nu putea să-i fie însă de vre-un folos, întru cât și în auditoriu se vor fi găsit oameni cu scaun la cap și cu oarecare discernământ critic, cari să-și poată da seama, că pentru a fi de acord cu o acțiune politică și a participa la urzirea ei în mod direct sau indirect, prin cuvânt sau prin faptă, nu e absolut necesar să fii „om mare", *nici nu însemnează numai decât să te lași* „bătut pe umăr" *de vre-un conte. In locul unei astfel de glume răsuflate, total lipsite de sare atică, auditorul ar fi primit probabil mai bucuros o declarație lămurită de recunoaștere din partea d-lui Vaida, că în adevăr d-sa nu a fost străin de acțiunea diplomatică pusă la cale în primăvara anului 1917. Sau, dacă îi lipsia cavalerismul acestei declarațiuni, pe care d. Stere n'a ezitat a o face, să fi încercat cel puțin răsfrângerea dovezilor destul de numeroase și de convingătoare, ce m'am simțit obligat să analizez în răspunsul meu, după ce fusesem provocat din partea D-sale în termeni prea puțin urbani.*

Spre a fi putut risca încercarea aceasta, ar fi trebuit să declare:

www.dacoromanica.ro

1. că „Dr. Alexander von Vaida", care în articolul din Reichspost își permitea să arunce „blestemul viitoarelor generații românești" asupra Regelui Ferdinand, fiindcă a pornit războiu contra Austro-Ungariei, ca să desrobească poporul român din jugul secular, — nu este identic cu Dr. Alexandru Vaida Voevod dela Olpret.

2. că „Dr. A. von Vaida", care-și exprima în revista Oesterreichische Rundschau din toamna anului 1916 credința nesguduită într'o „strânsă atașare" a Regatului român la monarhia austro-ungară (der enge Anschluss), este o persoană cu totul străină de aceea a președintelui ramurei ardelene a unui partid politic și de aceea a fostului prim-ministru al României întregite. Căci, altfel, recunoașterea tacită a paternității acestui articol-studiu îl așează pe d. Vaida într'o situație excepțional de penibilă. Din moment ce D-sa a militat pe cale publicistică pentru Anschluss-ul României la Austro-Ungaria, mai poate să susțină în mod serios, că ar fi fost străin de planul detronării Regelui Ferdinand?

Chiar dacă nu și-ar fi îngăduit să manifeste o atitudine atât de ostilă acestui Rege, prin blestemul aruncat asupra lui în coloanele ziarului Reichspost, simpla anunțare a pomenitului Anschluss era o dovadă suficient de categorică din partea D-sale, că la 15 Septemvrie 1916 considera domnia acestui Rege aproape terminată.. Lozinca Anschluss-ului ar fi fost o absurditate logică și politică admițând premisa, că pe tronul României ar fi putut să rămână mai departe Regele, care a declarat războiu Austro-Ungariei. Fără nici o dificultate se îmbie deci legătura cauzală între ideea preconizată de d. Alexandru Vaida în toamna anului 1916 și între cuprinsul memoriului prezentat în primăvara anului 1917 de către d. Stere contelui Czernin!

Această legătură cauzală înfățișează pe autorul articolului din Oesterreichische Rundschau ca pe inițiatorul — cu sau fără voie — al acțiunii diplomatice concretizate în memoriul, care a păstrat însemnarea autografă a d-lui Alexandru Vaida, lămuritoare pentru toate peripețiile lui.

3. Am exprimat și în cuprinsul acestui răspuns al meu dorința de a vedea pe d. Vaida încercând a dovedi că cele două însemnări autografe din Martie și din Mai 1917 sunt niște simple apocrife. D-sa știe însă că dovada e cu neputință de inventat; de aceea evită a risca o astfel de încercare.

E nostim însă pseudoargumentul, cu care a încercat să abată atențiunea auditorului său dela punctul central al chestiunii: cum să se fi gândit D-sa vre-odată la detronarea acelui „Rege Ferdinand, căruia în România Mare i-a fost cel dintâi

www.dacoromanica.ro

sfetnic?"... Am răspuns la această întrebare, când ea a fost formulată ceva mai abil într'un articol al d-lui Șeicaru. S'ar mai putea întregi acel răspuns cu faptul, că Regele Ferdinand nu avea de unde cunoaște la sfârșitul anului 1919 actele și notițele istorice, cari au fost date publicității abia cu 11 ani mai târziu. Și poate, chiar dacă le-ar fi cunoscut, nu ar fi ezitat nici atunci a-l numi pe d. Vaida președinte al consiliului de miniștri, dacă situația politică impunea această numire. Intre atribuțiile suveranilor — se știe — nu este cea din urmă, nici cea mai puțin însemnată generositatea, care le impune adeseori să uite și să ierte... D. Vaida, care cultivă cu multă predilecție reminiscențele habsburgice, își va putea reaminti că și Francisc Iosif a numit la începutul anului 1867 ministru președinte al Ungariei pe contele Iuliu Andrássy, pe acel Andrássy care la 1851 fusese spânzurat in effigie *pentru participarea lui la acțiunea kossuthistă, care a provocat detronarea Habsburgilor în primăvara anului 1849, și pentru continuarea acțiunilor subversive, pe cale diplomatică, în cursul pribegiei prin țări străine.*

Mai norocos decât contele ungur, imprudentul apologet al ilusionismului habsburgic a putut să urce la sfârșitul anului 1919 culmea cea mai înaltă a ierarhiei politice din România întregită, fără a fi fost nevoit să-și ispășească atitudinile din cursul războiului mondial trecând măcar printr'un ușor purgatoriu „in effigie"...

* * *

Semnificativ este pentru oscilațiunea opiniilor d-lui Al. Vaida și faptul, că despre declarația contelui Czernin, pe care la 8 Martie o considera „document sdrobitor" simțindu-se obligat a-i exprima „vii mulțumite" pentru atitudinea-i cavalerească de a nu fi „pregetat un moment să restabilească adevărul", — cu trei săptămâni mai târziu afirmă că ar fi fost scrisă „nu fără oarecare maliție".

*

Merită relevat și felul cum înțelege d. Vaida să aprecieze competența istorică și prestigiul d-lui profesor Iorga, cu a cărui cuvântare dela Senat (5/III/1932) ne destăinuește că ar fi rămas mulțumit, fiindcă îl consideră „judecător inapelabil". *Recunoscându-i odată d-lui Iorga această calitate, urmează* că fără apel a fost pronunțată și sentința publicată în „Neamul Românesc" dela 3 August 1914, *prin care atitudinea d-lui Vaida fusese timbrată pentru* identitatea ei *cu aceea a răposatului* Vasile Mangra, *învinuit doar acesta din urmă numai de a fi avut* „un singur defect : că a fost mai inteligent și a luat-o mai de dimineață"...!

Iată cum a binevoit a contribui însuș d. Alexandru Vaida prin „exposeul" său dela 27 Martie să promoveze discuțiunea privi-

www.dacoromanica.ro

toare la episodul istoric-diplomatic din 1917, cu un pas foarte însemnat, spre biruința adevărului.

Biruința aceasta putând fi salutată acum ca deplină și definitivă, tocmai în temeiul dovezilor hotărîtoare oferite de d. Alex. Vaida în articolele și însemnările sale autografe, sporește considerabil strălucirea numelui celor ce s'au sacrificat ca adevărați eroi în cursul războiului pentru întregirea României, iar pe al pretinșilor eroi, cari au păzit treptele burgului și ale cafenelei Arkaden sau Monopol din Viena, îl aruncă acolo unde merită : în „întunerecul cel mai din afară".

Cluj, 2 Aprilie 1932.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro